

- Я радий вас вітати,
бо я давно на друга ждав.
- Я – Хрущ. А вас як звати?
- Учень продовжив так:*
- Я – Кошеня! Няв! Ну, й що?
- Дружити будем?
- Так.
- Тоді принеси м'ячик.
- Добре.
- Гайда гратися.

подаємо приклад відредагованого учнями діалогу:

- Дуже приємно, а я – Кошеня.
- Давай будемо дружити.
- Я дуже радий, давай.
- Тоді принеси, будь ласка, м'ячик.
- З радістю!
- Дякую. Гайда гратися!

Більшість учнів експериментальних класів правильно визначили вид діалогу, у контрольних класах, діти вказували, що подібний текст може зустрітися в художній літературі, оскільки розмова відбувається між Кошеням і Хрущем. Редагували діалог по-різному: деякі репліки зовсім замінили, інші пропустили взагалі. Учням подобалося розігрувати діалоги за особами, але краще це робили в експериментальних класах, оскільки володіли цими вміннями ще з молодшої школи.

Як бачимо, комунікативні вміння п'ятикласників складаються з комплексу вмінь і навичок аналізувати, переказувати, конструювати, редагувати, розігрувати за ролями діалоги різних видів.

Отже, розвиток діалогічного мовлення учнів 5 класу, що мав супровідний характер щодо основної програми з рідної мови, здійснювався на функціонально-стилістичній і комунікативно-діяльнісній основах. Результати дослідного навчання засвідчили, що учні експериментальних класів краще володіють комунікативними вміннями і навичками, ніж контрольних, оскільки формування діалогічного мовлення розпочалося з 1 класу і проходилося поетапно з урахуванням принципу наступності й перспективності.

УДК 371. 25

О.І. Мазур

ПИТАННЯ ДОБОРУ ПРОГРАМНОГО МАТЕРІАЛУ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Російська мова як шкільний предмет в основній школі вивчається в трьох аспектах: теорія мови, орфографічні і пунктуаційні правила, розвиток мовної культури. Традиційно пріоритетним у школі вважається вивчення мовних правил (орфографія, пунктуація). Разом з тим останнім часом у методичній літературі намітився новий підхід до вивчення даного предмета. Розвиток навичок зв'язної мови, навчання видам мовленнєвої діяльності в багатьох методичних документах і програмах у даний час постулюється як основний напрямок. Але практика показує, що найчастіше ця теза в навчанні не є основною. Уроки розвитку мовлення до цього часу виконують роль додатка до основного курсу. Про це свідчить і розподіл годин у програмах російської мови для кожної шкільної паралелі.

Питаннями методики розвитку мовлення на уроках російської мови займається багато вчених (М.Т. Баранов, Т.А. Ладиженська, Н.А. Пашківська, Є.П. Голобородько, Г.О. Михайловська й ін.) [1; 8; 9].

На нашу думку, найбільш ефективною була б така система формування мовних умінь при вивченні російської мови, що сполучала б пізнавальну і мовну діяльність, для чого необхідно переглянути обсяг програмного матеріалу на користь збільшення годин на уроки розвитку мовлення.

Крім того, у ліцеї на уроки російської мови в профільних класах відводиться більша кількість годин (три години в тиждень замість двох годин) на відмінність до діючої програми з російської мови [12].

Викладене вище свідчить про актуальність проблеми добору мовного матеріалу для уроків російської мови з метою формування мовленнєвої компетенції учнів ліцею.

“Реалізація ідеї мовної спрямованості навчання вимагає вирішення питання про добір теоретичних зведень у мові, необхідних і достатніх для вільного володіння мовою”[9, 143].

Деякі дослідники, наприклад, А.Ю. Купалова, вважають, що в шкільну програму необхідно увести такий теоретичний матеріал, що максимально сприяв би роботі з розвитку мовлення учнів [7, 45].

Мета нашої статті – намітити шляху добору мовного матеріалу для вивчення мови через мову і для мови на основі тексту, оскільки саме в тексті відбувається реалізація потенційно можливих мовних одиниць. Більш того, в умовах контексту розкривається кожний мовний рівень, що допомагає учню створювати і розуміти текст.

Намічений підхід буде сприяти розвитку і формуванню мовного чуття, мовленнєвих умінь, а також орфографічної і пунктуаційної грамотності учнів.

У зв'язку з викладеними задачами курсу російської мови в ліцеї міняються і пріоритети у вивченні його змісту. Основними одиницями навчання стають слово, словосполучення, текст.

Разом з тим збільшується обсяг культурно значущих зведень у російській мові, додаються факти з її історії, відомості про взаємодію з іншими мовами.

На уроках російської мови передбачається знайомити учнів з різними видами текстів, що належать до всіх функціональних стилів літературної мови, передбачається комплексна робота з ними.

Даний підхід до навчання російської мови в школі спирається на сучасні лінгвістичні знання і методичні уявлення, зокрема, враховується поняття дискурса і дискурсивного аналізу: текст вивчається з урахуванням конкретних умов його вживання, а також психологічних і соціальних параметрів комунікативної ситуації. Мета навчання російської мови – забезпечити мовний і мовленнєвий розвиток учнів, сформувати уміння і навички раціонального читання, сприйняття звучної мови, навчити їх вільно говорити і писати російською мовою.

На сучасному етапі здійснюється комунікативно-діяльнісний підхід у викладанні російської мови. У зв'язку з цим необхідно підсилити мовну спрямованість курсу, переглянути матеріал, що стосується навчання учнів зв'язної мови, наблизити теорію до практики; привести в систему уміння зв'язної мови з урахуванням характеру навчальної мовленнєвої діяльності.

Наприклад, у 9-х класах для формування комунікативних і мовних умінь учнів, необхідних для створення зв'язного висловлення, ми пропонуємо, по-перше, збільшити кількість годин на розвиток зв'язної мови. По-друге, всі аналізовані мовні засоби потрібно розглядати з погляду їхнього практичного використання в мові для потреб спілкування. Досвід показує, що на цій основі у школярів розвиваються такі якості мови, як правильність, точність, стилістична доречність і виразність, що може бути досягнуто в результаті умілого використання в мові найбагатших можливостей російської мови, а також при строгому дотриманні мовних норм.

У процесі навчання російської мови в 9 класі необхідно послідовно і цілеспрямовано удосконалювати і розвивати основні види мовленнєвої діяльності: уміння сприймати мову, представлену в усній і письмовій формі (уміння слухати, читати), і здатність породжувати власне висловлення (уміння говорити, писати). При цьому основну увагу варто приділяти формуванню навичок змістовної, правильної, виразної мови.

Одна з найважливіших задач навчання російської мови в старших класах полягає в тому, щоб більш повноцінно і багатоаспектно використовувати результат мовного аналізу зразкових художніх текстів для збагачення мови учнів, розвитку їхніх творчих здібностей.

Ми вважаємо за доцільне у 9 класі запропонувати наступний розподіл годин у зв'язку з перерахованими вище задачами.

Загальні відомості про мову (6 годин).

Роль мови в житті людини. Сучасна російська літературна мова. Місце російської мови серед інших мов світу. Роль старослов'янської мови в розвитку російської мови. Російська писемність. Розділи науки в російській мові. Видатні вчені-русисти.

Повторення вивченого в 8 класі (4 години).

Синтаксис простого речення. Головні і другорядні члени речення, двоскладні й односкладні речення, однорідні члени речення. Відокремлені члени речення. Звертання. Вставні слова.

Складні речення (2 години).

Ознаки складного речення. Складні речення із сполучниками і без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язком.

Складносурядні речення (8 годин).

Особливості складносурядного речення. Класифікація складносурядних речень залежно від виду сполучника. Значеннєві відносини між частинами і розділові знаки в складносурядному реченні. Синтаксична синонімія складносурядних речень з різними сполучниками, їхня текстоутворююча роль.

Складнопідрядні речення (20 годин).

Особливості складнопідрядного речення. Головне і підрядне речення. Сполучники і сполучні слова в складнопідрядному реченні. Вказівні слова в головному реченні. Основні види підрядних речень (означальні, з'ясувальні, місця, часу, способу дії, міри і ступеня, порівняльні, причини, наслідкові, мети, умови, допустові). Розділові знаки в складнопідрядному реченні. Складнопідрядні речення з декількома підрядними, розділові знаки в них.

Синоніміка складнопідрядних речень і простих з відокремленими членами, їхня текстоутворююча роль.

Безсполучникові складні речення (8 годин).

Особливості безсполучникових речень. Значеннєві відносини між частинами безсполучникового складного речення. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні. Синонімія безсполучникових і сполучникових складних речень, їх текстоутворююча роль.

Складні речення з різними видами зв'язку (8 годин).

Складні речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку. Розділові знаки в них. Сполучення розділових знаків. Період.

Мова і мовленнєва діяльність (40 годин).

Мовленнєва діяльність як процес спілкування. Види мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання, читання, письмо.

Різновиду мовлення: за формою використання мови – усна і писемна мова, за характером участі співрозмовників у процесі спілкування – діалогічна і монологічна.

Текст як мовленнєвий твір. Тема й основна думка тексту. Мікротема тексту. Засоби зв'язку речень у тексті. Ланцюжкова і паралельна структури тексту. Мовні способи оформлення ланцюжкової і паралельної структури тексту. Аналіз будови тексту.

Стили мови: розмовний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній. Мовні і мовленнєві засоби, характерні для різних стилів мови. Функціональна й експресивна роль складносурядних і складнопідрядних речень у текстах різної стилістичної приналежності. Образотворча роль безсполучникових складних речень при описі пейзажу, інтер'єра.

Функціонально-значеннєві типи мови: опис, оповідання, міркування; їхні різновиди. Художня роль складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових речень в оповіданні. Оповідання на одну тему в різних стилях. Опис на одну тему в різних стилях. Стилїзація.

Вживання складнопідрядних речень із значенням обумовленості в міркуванні. Доповідь. Рецензія.

Композиційні форми творів: опис по уяві і пам'яті, опис по картині. Психологічний портрет. Розповідь. Спогад про книгу. Рецензія на книгу. Анотація. Портретний нарис.

Добір мовних засобів у тексті залежно від стилю і типу мовлення, теми й основної думки висловлення.

Практика показує, що запропонована нами система добору мовного матеріалу сприяє реалізації такого підходу до навчання, що передбачає формування комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі навчання.

Головною задачею навчання стає розвиток мовлення у всіх його функціях: спілкуванні, повідомленні, впливу; у всіх формах: внутрішній і зовнішній (усній і писемній). Правильність мови забезпечується досвідом мовленнєвої діяльності, вихованням чуття мови у висококультурному мовному середовищі і знаннями системи мови.

Подальша розробка даних принципів добору мовного матеріалу повинна бути спрямована на основні шляхи їхнього впровадження в шкільну практику викладання російської мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов М.Т. Виды упражнений для формирования умений и навыков // Русский язык в школе. – 1993. – № 3 – С. 36–43.
2. Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. Русский язык и культура речи. Справочное пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002–384 с.
3. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследование мышления в советской психологии. – М.: АПН СССР, 1966. – С. 236–277.
4. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. проф. Гойхмана. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 272 с.
5. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 370 с.
6. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Купалова А.Ю. Совершенствование или перестройка? (О курсе русского языка в школе) // Русский язык в школе. – 1998. – № 4. – С. 45 – 50.
8. Ладыженская Т.А. Обучение различным видам речевой деятельности // Методика преподавания русского языка: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов по специальности № 2101 “Русский язык и литература” / Баранов М.Т., Ладыженская Т.А., Львов М.Р. и др. / Под ред. М.Т. Баранова. – М.: Просвещение, 1990. – С. 264 – 290.
9. Михайловская Г.А. Теория и практика формирования коммуникативно-речевых умений у учащихся 5 – 9 классов в процессе изучения русского языка: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. – Херсон, 2000. – 372 с.
10. Пашковская Н.А., Повхан Е.З. Коммуникативная направленность обучения русскому языку // Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР. – 1985. – № 4. – С. 64 – 65.
11. Пашківська Т.А., Гудзик І.П. Державні стандарти. Мова національних меншин (проект) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – № 9. – С. 48–51.
12. Программы средней общеобразовательной школы. Русский язык для школ с русским языком обучения 5 – 11 классы / Сост. Н.А. Пашковская, В.А. Корсаков. – К.: Освіта, 1995. – 64 с.